

Väljaandja:	Kultuuriminister
Akti liik:	käskkiri
Teksti liik:	algtekst
Jõustumise kp:	08.08.2022
Avaldamismärge:	RT III, 29.07.2022, 1

Rannalautrite kultuurimälestiseks tunnistamine

Vastu võetud 27.07.2022 nr 120

Käskkiri antakse muinsuskaitseaduse § 14 lõike 1 ja § 19 lõike 1 alusel.

1. Tunnistan kultuurimälestisteks mälestise liigiga „ajaloomälestis“:

1.1.rannalauter (asukoht Läänemeri; Saare maakond, Saaremaa vald, Karuste küla, Vampsi,KÜ 80701:003:0015);

1.2.rannalauter (asukoht Liivi laht; Pärnu maakond, Läänerranna vald, Muriste küla, Forelli,KÜ 86301:001:0078);

1.3.rannalauter (asukoht Soome laht; Lääne-Viru maakond, Haljala vald, Altja küla).

2. Kehtestan käskkirja punktides 1.1–1.3 nimetatud mälestiste piirid ja mälestiste kaitsevööndid vastavalt kaartidele käskkirja lisades 1–3.

3. Käskkirja punktides 1.1–1.3 nimetatud mälestiste kaitsevööndite eesmärk on tagada kinnismälestise säilimine sobivas ja toetavas keskkonnas ning selle vaadeldavus.

Muinsuskaitseametil kanda mälestiste ja kaitsevööndite andmed kultuurimälestiste registrisse ja piirid Maa-ameti kultuurimälestiste kaardirakendusse ning teha käskkiri menetlusosalistele teatavaks.

Käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avalikult teatavaks tegemisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Vastavus riikliku kaitse eeldusele

Karuste, Muriste ja Altja külade rannalautrid paiknevad osaliselt Saare, Pärnu ja Lääne-Viru maakondades asuvatel katastriüksustel, mille omanikeks on eraisikud ja Sihtasutus Virumaa Muuseumid, ning osaliselt meres (vastavalt Läänemeres, Liivi ja Soome lahes), mille kasutust valitseb riik. Lisaks asub Altja rannalauter Lahemaa rahvuspargis, Muriste lauter Väinamere hoiualal ja Natura 2000 Väinamere loodus- ja linnualal ning Karuste lauter Kura kurgu hoiualal ja Natura 2000 võrgustikus Kura kurgu linnu- ja Vesitükimaa loodusala. Kaitsealade valitsejaks on Keskkonnaamet.

Karuste, Muriste ja Altja rannalautrid pärinevad II aastatuhande II poolest. Altja kohta pärinevad varaseimad andmed 15. sajandist, Muriste kohta 19. sajandist, Karuste kohta ajaloolised dokumendid puuduvad, kuid lautri ehituse järgi võib eeldada selle kasutust vähemalt 20. sajandi alguses, tõenäoliselt varem.

Ajaloolised paadilautrid olid ühe või paari-kolme küla kasutuses ning neid kasutati kalapaatide randumiseks ja merele minekuks. Ajaloolised rannalautrid on Eesti merekultuuri ja meremaastiku oluline osa, iseloomustades nii ajaloolise rannikumaastiku kollektiivset kasutust kui rannikul elavate inimeste olulist sissetulekuallikat. Lautrid olid Eesti rannikul väga levinud, kuid tänapäevaks on neid erinevate ajaloo- ja ühiskondlike protsesside tõttu säilinud vähe.

Ajalooline rannalauter ehk paadi randumispaik koosnes nii veelustest (kiviread, veerpuud jms) kui maapealsetest objektidest (paadikuurid, võrgukuurid, võrkude kuivatamise kohad ehk vabed, ligipääsurajad jms), millest enamasti on säilinud vaid kiviread. Kivivallid ja paadiredelid olid algselt vees, kuid tänapäeval ulatuvad need enamasti kas pooleldi või tervenisti kuivale maale. Kuivõrd paadi kaldale tõmbamiseks oli vajalik paadiredelile ulatamine vette, siis ehitati neid maapinna tõustes pikemaks. Nii on lautrid „liikunud edasi“ koos merepiiriga. See areng on nähtav nii Karuste, Muriste kui ka Altja lautri juures. Mida pikemalt ulatuvad kiviread maale, seda kauem on seda kohta kasutatud merele minekuks.

Karuste külas asuva rannalautri kiviread on säilinud poolsaare põhjapoolsel küljel kolme rühmana. Idapoolne rühm on suunaga loodesse ja keskmine põhjaloodesse, kahe rühma vahel on süvendatud paadikanal. Idapoolsemas rühmas on hästi säilinud kuus kivirida, mis on pikkusega u 20 meetrit ja paiknevad umbes pooles ulatuses meres. Keskmine rühm koosneb 12 kivireast, mis on samuti pooleldi vees ja pooleldi maismaal, kiviridade maksimumpikkus on u 24 meetrit. Kiviridade maismaale ulatuvate osade pikkus näitab, et lautrit on

kasutatud üsna kaua. Poolsaare kõige läänepoolsema nuki otsast on välja ulatunud veel mõned kiviread (suunaga loodesse), kuid need ei ole väga hästi säilinud.

Muriste külas asuv rannalauter koosneb kolmest hästi säilinud kivireast (minimuulist). Kiviread on tavapärasest laiemad ja lühikesed (pikkusega u 5 meetrit) ning ulatuvad umbes kolmandiku osas ka maismaale. Kiviridu on arvatavasti olnud rohkem, kuid need pole säilinud.

Altja külas asuva rannalautri kiviread on peamiselt säilinud Altja neemiku lääneküljel, kuid ka idaküljel on mõned kiviread aimatavad. Kiviridu on säilinud u 15. Suurem osa kiviridu on säilinud maa peal, kuid suhteliselt suur osa ulatub ka üsna pikalt merre. Kiviread ulatuvad maale kohati isegi kuni kümme meetrit, millest võib järeldada, et lauter on kasutusel olnud üsna kaua. Kiviridade vahel on väikeste kividega kaetud puhastatud alad. Osa paadiredeleid on kasutusel ning olemas on ka veerpuud.

Muinsuskaitseaduse § 10 lõike 1 kohaselt on riikliku kaitse alla võtmise eelduseks, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus.

Riikliku kaitse eelduse hindamisel lähtutakse kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest. Asi või maa-ala võib vastata mitmele, kuid ei pea vastama igale kriteeriumile. Kriteeriumid võivad olla erineva kaaluga.

Vastavus riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele

Karuste, Muriste ja Altja rannalautrid vastavad nii selektiivsuse, originaalsubstanti säilivuse kui ka tehnilise seisukorra kriteeriumitele, millest olulisema kaaluga on just viimane, kuna kiviread on hästi säilinud ja tänapäeval paatide maale tõmbamiseks kasutatavad.

Ajalooliselt olid rannalautrid levinud tervel Eesti rannikul, kus võis leida kiviseid randu, kuid säilinud on nendest ajaloo protsesside tõttu vaid vähesed (u 20–30 tk). Karuste rannalauter on üks umbes 10 hästi säilinud rannalautrist Saaremaa läänerrannikul, kus asuvad lautrid on Eesti kõige paremini säilinud rannalautrid. Muriste külas asuv rannalauter on üks väheseid säilinud kivistruktuuridega lautreid Eesti läänerrannikul.

Eesti rannalautrite laiemast infrastruktuurist (paadikuurid, võrgukuurid, võrkude kuivatuskohad jne) on tänaseks säilinud vaid kiviread ja mõnel juhul nende vahele asetatud veerpuud, mistõttu saab hinnata vaid kiviridade säilivust. Altja lautri puhul viitab kiviridade kujunduse ja asukoha alapärasusele kivireas olev peremärgiga kivi.

Enamikke rannalautreid tänapäeval ei kasutata, kuid soovi korral on need enamasti kasutusele võetavad. Altja külas asuv rannalauter on Eesti põhjaranniku paremini säilinud ning üks väheseid läbi aja kasutusel püsinud lautreid.

Vastavus ajaloomälestise kriteeriumitele

Karuste, Muriste ja Altja rannalautrid vastavad nii kriteeriumile tähtsus ajaloo protsessis kuiseos ühiskondlike või pärimuslike traditsioonidega.

Rannalautrid on Eesti ajaloolise rannikumaastiku oluline osa, olles märgid kunagisest külaühiskonna korraldusest (mitmel külal võis olla üks lauter, kust kõik küla kalurid merel käisid).

Rannalautrid on seotud traditsioonilise rannakalandusega. Need on osa pärimusmaastikust, olles kunagi mänginud olulist rolli rannikukülade majandusel. Esimese iseseisvusperioodi aegses ja varasemas ühiskonnas olid rannalautrid ühtlasi kollektiivsed majandusliku tähendusega paigad maastikus.

Lisaks on rannalautrid osaliselt vee all paiknevad imposantsed maastikumarkerid, mis pakuvad vaatluselamust (korrapärased kiviread rannikul) ning võimalusi ka sihipäraseks kasutuseks (merele minekuks).

Kaitse alla võtmise põhjendus

Rannalautrid on ajaloolikud, mis omavad nii merendus- kui ka majandusajaloolist, samuti sotsiaal- ja maastikuajaloolist väärtust. Rannalautrid on osa pärimusmaastikust, olles kunagi mänginud olulist rolli rannikukülade majandusel. Seni on Eestis kultuurimälestisteks tunnistatud kaheksa rannalautrit, neist seitse Saaremaal ja üks Hiiumaal.

Lähtudes Eesti ranniku monitooringu tulemustest on Karuste, Muriste ja Altja rannalautrid ühed kõige paremini säilinud kiviridadega rannalautrid Eestis. Karuste lauter on eriline, kuna see on üks Saaremaa läänerranniku erakordselt hästi säilinud kiviridadega lautritest. Muriste lauter on oluline, kuna see on üks väheseid füüsiliste struktuuridega ajaloolisi randumiskohti taliteel Saaremaalt mandrile. Altja lauter on eriline, kuna sellelt kohalt toimus merele minek kalastamise eesmärgil ilmselt juba 15. sajandist alates.

Erinevate looduslike ja inimtekkeliste protsesside (väikepaatide asendumine suurtega, külasadamate asendumine suursadamatega jms) tulemusena on enamik ajaloolisi lautreid paljudes kohtades maastikust kadunud või vaid

aimatavad, mistõttu säilinud lautreid kui ajaloolise rannikuala eluviisi sümboleid on vaja säilitada ja kaitsta. Rannalautrid on Eesti ajaloolise rannikumaastiku säilinud osa, mille struktuuride hoidmise eelduseks on riikliku kaitse kohaldamine.

Omanikul on õigus lautrit kasutada vastavalt nüüdisaja vajadustele, mis lautri puhul tähendab, et seda võib kasutada kalapaatide merele minekuks, kui tänapäevane asukoht ja veetase seda võimaldavad. Mälestise rikkumine tähendab lautri puhul ajalooliselt kujunenud kiviridade lõhkumist, sealhulgas sellest kivi(de) eemaldamist. Samuti ei ole lautri puhul lubatud merepõhja süvendamine. Lautrit võib hooldada (kiviridu parandada või kiviridadelt eemaldada sinna mere poolt toodud setteid) ja remontida selle funktsiooni säilitamiseks ilma tööde loata. Mälestiseks tunnistamine ei piira senist maakasutust mälestisel (rannalautri kasutamine merele minekuks) ega selle kaitsevööndis (loomade karjatamine rannaalal).

Mälestise piir

Rannalautrid on maa-alalised objektid, mille puhul on muinsuskaitseaduse § 19 lõike 2 punkti 1 kohaselt vajalik määrata nende piirid.

Rannalautrite piiride määramisel on lähtutud väliuuringutel saadud inimtegevuse käigus kujundatud (kivi)struktuuride vaatlusandmetest. Mälestise alasse on hõlmatud rannalautrite olemasolevad kivistruktuurid nii maal kui meres.

Kaitsevööndi eesmärk ja ulatus

Muinsuskaitseaduse § 14 lõike 1 kohaselt võib kinnismälestise kaitseks kehtestada kaitsevööndi, kaaludes selle vajadust ja ulatust kaitsevööndi eesmärkidest lähtudes.

Käskkirja punktides 1.1–1.3 nimetatud rannalautrite kaitsevööndi üheks eesmärgiks on tagada rannalautri vaadeldavus maastikuelemendina nii maa kui mere poolt. Kaitsevööndi teiseks eesmärgiks on kinnismälestise säilimine sobivas ja toetavas keskkonnas nii maa peal kui vee all, seetõttu ulatub kaitsevöönd eelkõige merre.

Kaitsevööndi piir on määratud arvestades iga objekti ümbritseva keskkonna eripärasid ja nii, et oleks tagatud arheoloogilise ajalooallika kaitse ja säilimine koos arheoloogilise ja loodusliku ümbrusega. Kaitsevöönd ulatub peamiselt merre, et kaitsta lautrit võimalike merepõhja süvendustööde eest. Tänapäevased paadikuurid ei ole ajaloolise rannalautri osa ning nende ala ei ole hõlmatud kaitsevööndi piiri sisse.

Leevendused

Muinsuskaitseadusega sätestatud tööde tegemise loakohustusest ning kaitsevööndis kooskõlastamise ja teavitamise kohustusest leevenduste tegemine ei ole asjakohane, kuna nii konserveerimine, restaureerimine kui ka ehitamine mõjutavad otseselt rannalautrite säilimist.

Kultuurimälestiseks tunnistamise asjaolud ja menetluse läbiviimine

Vastavalt UNESCO veealuse kultuuripärandi kaitse konventsioonile (vastu võetud 6.11.2001, heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse 8.10.2020 korraldusega nr 342) on rannalautrid nagu ka muu veealune kultuuripärand inimkonna kultuuripärandi lahutamatu osa, mida peab väärtustama, kaitsma ja säilitama.

Karuste, Muriste ja Altja külades säilinud kivikonstruktsioonidega rannalautrid tuvastas Muinsuskaitseamet Eesti ranniku monitoorimise käigus 2018. ja 2019. aastal.

Enne mälestiseks tunnistamise menetluse algatamist küsis Muinsuskaitseamet 2020. aastaoktoobris sellekohast arvamust maaomanikelt, kohaliku omavalitsuse üksustelt ja Keskkonnaametilt. Maaomanikest esitasid täpsustavaid küsimusi mälestise omanike kohustuste kohta Vampsi ja Forelli katastriüksuste omanikud. Muinsuskaitseamet andis selgitavad vastused kirjalikult. Lääneranna Vallavalitsus andis Muriste rannalautri osas teada, et vastuväited mälestiseks tunnistamise osas puuduvad. Haljala Vallavolikogu edastas Altja rannalautri osas otsuse, milles nõustus mälestiseks tunnistamise menetluse algatamisega.

Keskkonnaameti Lääne regioon andis Muriste külas asuva rannalautri osas teada, et see jääb Väinamere hoiualale ja Natura 2000 Väinamere loodus- ja linnualale ning Karuste külas asuva rannalautri osas, et see jääb Kura kurgu hoiualale ja Natura 2000 võrgustikku Kura kurgu linnu- ja Vesitükimaa loodusala. Keskkonnaameti Lääne regiooni hinnangu kohaselt ei kahjusta lautrite mälestiseks tunnistamine Kura kurgu hoiuala kaitse-eesmärke ja Natura 2000 ala kaitse-eesmärke. Altja külas asuva rannalautri osas andis Keskkonnaamet teada, et see paikneb Lahemaa rahvuspargi Altja piiranguvööndis ning et Altja neem on kogu ulatuses Läänemere ranna ehituskeelvööndis, et Lahemaa rahvuspargi kaitsekorralduskava aastateks 2016–2025 järgi on rannalautrid oluline osa Lahemaa rahvuspargi pärandkultuurist ja nende korrashoidmine aitab elus hoida traditsioonilist rannakalandust ning et Keskkonnaamet toetab rannalautrite kultuurimälestisteks tunnistamist.

13.11.2020 tutvustas Muriste küla elanik H. K. Muinsuskaitseameti esindajatele Muriste küla ranna äärses osa elu-olu. Muriste küla, eriti selle rannik, on olnud ajaloolise Pärnu-Virtsu maantee läbimiskoht, samuti on Muriste küla rannikule (Aavanina poolsaare rannikule) suubunud ajalooline jäätee Saaremaalt Kübassaarde. Muriste rannikul on olnud veel lautreid, kuid nende kiviread ei ole säilinud.

Selgitamaks välja, kas rannalautrite kultuurimälestiseks tunnistamine on põhjendatud, hindas Muinsuskaitseamet 2021. aasta I pooles Karuste, Muriste ja Altja rannalautrite vastavust riikliku kaitse eeldusele ning koostas vastavad eksperdihinnangud. Eksperdihinnangud jõudsid järeldusele, et Karuste, Muriste ja Altja rannalautrid on põhjendatud tunnistada kultuurimälestiseks.

23.09.2021 tutvustas Muinsuskaitseamet Karuste, Muriste ja Altja külades asuvate rannalautrite mälestiseks tunnistamise õigusakti eelnõu mälestise ja kaitsevööndi ala kinnistute omanikele, kohaliku omavalitsuse üksustele ja Keskkonnaametile. Forelli kinnistu omanik andis teada, et ei ole nõus juhul, kui lautri kaitsmisega võetakse ära pääs merele. Muinsuskaitseamet selgitas omanikule, et süvendustööde soovitud mahu puhul võivad rannalautri säilimiseks vajalik ümbritsev keskkond ning rannalautri struktuurid hävineda ning et merepõhja suuremahuline süvendamine mälestise alal ei ole lubatud, kuna see ei ole kooskõlas rannalautri mälestiseks tunnistamise eesmärkidega, kuid et kaitsevööndis saab süvendustöid vastava taotluse alusel kaaluda. Kohaliku omavalitsuse üksused eelnõule arvamusi ei esitanud. Lautri, Lõhe ja Vampsi kinnistute omanikud andsid teada, et vastuväiteid ei ole. Keskkonnaametil samuti ettepanekuid polnud.

Muinsuskaitse Nõukogu vaatas eksperdihinnangud 07.04.2022 koosolekul läbi, nõustus ettepanekutega ja tegi kultuuriministrile ettepaneku tunnistada rannalautrid kultuurimälestiseks.

Piret Hartman
Kultuuriminister

[Lisa 1](#) Rannalauter (Karuste küla). Piir ja kaitsevöönd

[Lisa 2](#) Rannalauter (Muriste küla). Piir ja kaitsevöönd

[Lisa 3](#) Rannalauter (Altja küla). Piir ja kaitsevöönd